

MAGYAR HIRLAP INTERJÚ

Vezér Erzsébettel,
századunk magyar hírességeinek faggatójával

X323-93

Lesznai Anna
Lukács György

Karnyújtásnyira a történelem

József Attila
Lukács

Amikor a hóhért akasztják — helyeztünk erre illik leginkább. Vezér Erzsébet irodalomtörténészt kérdezem, aki az elmúlt húsz évben több mint száz interjúban kérdezte végig egy nagy korszak, a századelő tanúit. Miért éppen őket?

— Ady volt az — mondja Vezér Erzsébet —, aki miatt faggatni kezdtem az 1919-es emigráció tagjait. Lesznai Anna 1965-ben hazalátogatott, akkor volt nyolcvanéves. A Gellértben szállt meg, ott keresték fel régi barátai, ismerősei. Lukács György elcipelte hozzá az *Estétika* vastag kötetét. „Nem kell elolvasnod, Máli!” — tette hozzá. Máli, azaz Lesznai Anna természetesen elolvasta. Sinkó Ervin Jugoszláviából ruccant át feleségével, hogy láthassa Lesznait. Hihetetlen, mi minderről esett szó; jöllehet mint Ady-kutató, nem voltam járattalan a századelő ismeretében, mégis egyik ámulatból a másikba estem, amikor az ötvenes években feledésre ítélt csodálatos, hajdanvolt világ életre kelt a hajnalig tartó beszélgetésekben. Lesznaitól hallottam először a *Vasárnapi Körről*, erről a Balázs Béla és Lukács György körül alakult nagy hatású baráti társaságról. Jellemző Lukácsra, hogy sosem említette korábban. Máli, Fülep Lajos, Mannheim Károly, Hauser Arnold és a többi résztvevő számára egy életre szóló emlényt jelentett. Lesznai Anna volt tehát az első neves interjúalanyom. Szerettem volna hangszalagra venni Sinkó emlényeit is, de őt leintette felesége: „Amíg nem adják ki itt a könyveidet, ne nyilatkozz” — mondta.

● Ha Sinkóval nem sikerült is, de Duczynska Ilonával, Dienes Valériával, Andrassy Katinkával és még sokan másokkal igen. Mi tette a felsoroltakat a század „nagyasszonyai”-vá, szinte függetlenül attól, hogy szépek voltak-e vagy csúnyák, műveltek-e tudományt vagy sem, sok szeretődük volt-e vagy kevés? Vagy csak utólag érezzük személyiségük kisugárzását, különleges auráját?

— Mindenekelőtt nagyon más volt a kor, amelyben éltek. Akkor az emberek nemcsak hittek, de küldetéstudatuk volt. So ne feledjük, a századelőn korántsem magától érte-

tődő, hogy valaki asszony — sőt, lány — léteire politizáljon is. Közismert, hogy éppen Duczynska hozott hírt a zimmerwaldi konferenciáról, s később aktív szerepet játszott a háborúellenes, majd pedig a munkásmozgalomban. Lesznai a kommun idején valamelyik művelődési népbiztoságon tevékenykedett, Dienes Valéria a férjén keresztül folyt bele az ügyek intézésébe. Andrassy Katinkát kevésbé ismertem, a vele készített interjúmnál többet mondanak számomra a hozzá és a róla írt levelek; például amikor Károlyi azt írta róla a harmincas évek végén, hogy a hajdani „vörös grófnő” immár Koestler Artúrhoz áll közel. Ezek az asszonyok valóban szuverének voltak. Éppen ezért tudtak olyan hitet sugározni magukból, amit én ma nem tudok felfedezni senkin — se nőn, se férfin. De nem hiszem, hogy olyan egyszerű ez a kérdés, mint amilyennek első pillantásra tűnik. Lesznai Anna és Jászi Oszkár házassága például zátonyra futott, amikor világossá vált számukra, hogy merőben más a világuk, a mentalitásuk. Ugyanakkor barátságuk, kölcsönös tiszteletük elki-sérte őket a síríg. Az öregedő Jászi valósággal szerelmes leveleket írt Málinak, ami bizonyos őszirózsás októberben egyetlen igazi társának nevezte őt.

● Említetted a Lukács Györggyel való 1965-ös találkozást. Az *Új Symposionban* olvashattuk azt az interjúszorozatot, melyet Eörsi Istvánnal együtt készítettél vele, s amely azóta a Lukács-irodalom egyik leggyakrabban hivatkozott, mondhatni, klasszikus dokumentuma. Ha jól tudom, őt nyelven jelent meg. Milyen kapcsolatban álltál Lukácsal?

— Az említett interjú voltaképpen munkaterápia volt Lukács számára. Orvosa, a kitűnő Werker János 1970 decemberében megmondta neki, hogy tüdőrákja van. Ekkor vetődött fel az önéletrajzírás gondolata;

Lukács papírra is vetette azt a vázlatot, melyet *Megélt gondolkodás* címen ismerünk. Állapota azonban egyre romlott, ő maga már nem tudott írni, s hogy ne maradjon feladat nélkül, Eörsi és én kérdeznünk kezdtük az elkészült vázlat alapján. Lukácsot korábban is fel-felkerestem konzultálni, de nem tartoztam a tanítványai közé. Igazán közel ekkor — az interjúkészítés során — kerültem hozzá, az öreg Lukács na-

egymást. Illyés igen udvarias, előzékeny volt, amikor elbúcsúzott, azt mondta: köszönöm, hogy tanítványod lehettem egyszemélyes tantermedben. Szép jelenet volt.

● Gondolom, nem kis szerepcse kell hozzá, hogy a legalkalmasabb pillanatban találj rá az interjúalanyodra, s kialakuljon köztetek az a kölcsönös érdeklődés és bizalom, ami nélkül nem is érdemes belevágni a beszélgetésbe.

Lesznai Anna és Lukács György

gyon kedves ember volt. Nem ismertem senkit, aki ennyire tűrte, sőt kívánta volna a vitát, az ellenvéleményt. Eörsi eszményi kérdező volt, hiszen majdhogynem pimasz kérdésekkel zaklatta, amelyek nemcsak nem sértették, de egyenesen felvilágyozták az öregot. Egyszer megszerveztem, hogy Illyés Gyula is meglátogassa őt, ez nem sokkal Lukács halála előtt volt. Emlékezetes találkozás volt — magnóra vettük az egészet. Mindkettő mondta a magát, Lukács a nembeliséget, Illyés pedig a nemzeti sérelmeket, egymás mellett beszéltek, de nagyon megértették

— Így van, de ez nem kismértékben rajtunk is múlik. Fontos, hogy a kérdező tárgyilagossá és megértő legyen, mentes azoktól az előítéletektől, sandaságoktól, amelyek annyira körülkerítik, elidegenítik egymástól az embereket. Elmondanám egyik esetemet, amelyikre különösen büszke vagyok. Londonban fölkerestem Gyömrői Editet, József Attila egykori analitikusát. Féltem, hogy nem fogad majd, mert úgy hírelt, elzárkózik a magyaroktól, móta felelőssé, pontosabban bűnbakká tették meg (elsőként a Szép Szó köre) József Attila tragikus sorsa

miatt. Korábban hiába kérte őt Szabolcsi Miklós, hogy írja meg emlékezéseit a költőről, s hiába próbált közvetíteni Rényi Péter, akivel pedig rokonok (Gyömrői első férje Rényi Ervin volt, Rényi Péter édesapja, akivel közös gyermekük is volt, szegény, elpusztult negyvennégyben).

● S neked mégis sikerült bejuttatnod hozzá?

— Sőt, annyira jólesett neki az érdeklődésem, hogy barátságába fogadott. Mint egyik levelében írta: „Köszönöm a kedvességét, maga az első ember nem analitikus körökben, aki József Attilával kapcsolatban nem ellenségesen beszélt rólam.” Már első találkozásunk sok fontos dokumentumot kaptam tőle, s tisztázódott, hogy a *Szabad-ötletek*et nem-hogy nem ő írta — a közhi-delemmel ellentétben —, hanem nem is tudott róla. Később megtett örökösének, mert tudta, hogy a dokumentumokat és értékeket a megfelelő műzeumokba fogom eljuttatni.

● „Szerelmem” első látásra?

— Talán inkább arról van szó, hogy megérezte kérdéseimben az érdeklődés őszinteségét és nyitottságát. S amikor Bóka László egyik könyvében lelkes sorokat olvastam Gyömrőinek még Rényi Edit néven kiadott verseskötetéről — Bóka egyenesen azt írta, hogy „ifjúságunk hőse” volt a szerző —, elküldtem Editnek. Ő meghatótan köszönte meg levélben, s beszámolt arról, hogy most, feladva a munkát, ismét vízszeszatér a régi fájdalom: szinte megfullad a nemirástól. De ezen nem lehet változtatni, hiszen, amikor elvesztette anyanyelvét, akkor egyúttal a lehetőségét is annak, hogy erőteljes költészetet műveljen. Kétségtelen, hogy nem volt tehetség híján. Tisztelői közé tartozott a jeles osztrák regényíró és esszéista, Hermann Broch is, aki életrajzában hosszú oldalakat írt Editről, német nyelvű verseiből közölt is néhányat a Bécsi Lapokban, de Gyömrői úgy érezte, ezekben nincs anynyi erő, mint a magyar verseiben.

● Mikor ismerkedett meg József Attilával?

— A harmincas években. Gyömrői korábban Németországban élt, ott kapott analitikusképzést is. Hitler hatalomra jutása után költözött haza, s itt kezdett praktizálni. Lesznai Anna küldte hozzá Attilát. De — mint ezt többször is hangsúlyozta előttem — nem szerelem volt közöttük, hanem az ilyen analízisek során gyakorta előforduló függőség beteg és analitikus között.

● Arról beszélt-e, hogy épp a függőség és a költő freudista műveltsége készítethette volna József Attilát arra, hogy elébe menjen analitikusa feltételezett várakozásának?

— Ezt a kérdést én is föl-tettem neki. Azt mondta, hogy a kezelést nem befolyásolta, mivel ő az első percben látta: skizofrén emberrel van dolga. Voltaképp nem is annyira kezelni, mint inkább a lelket próbálta tartani József Attilában a beszélgetésekkel. Azután persze szembe kellett néznie azzal a problémával, hogy szerelem-mé fajult ragaszkodás alakult ki neves betegében.

● Ő semmi vonzalmat nem érzett?

— Ezt sokszor szóba hoztam, s mindig azt válaszolta, hogy nem. De amikor utóljára nála jártam, megtaláltam az Editnek dedikált *Medvetáncot*, s megkérdeztem, hogy elvihetem-e haza. „Hagyd még kicsit nálam” — válaszolta, s ebből megértettem, hogy korántsem volt közömbös számára a költő.

● Ha már az interjúkészítés őszinteségre kötelez, meg kell vallanom, hogy irigykedve hallgatlak. Ennyi nevezetes emberrel hozott össze a sors — nem érezted úgy, hogy karnyújtásnyira van tőled a történelem?

— Nem karnyújtásnyira van, hanem bennünk és általunk; bár így fogalmazva talán patetikusan vagy nagyképűen hangzik. De én, természetesnek véve az interjúk alanyai és készítői között fennálló munkamegosztást, úgy vélem, hogy nemcsak attól történelem a történelem, hogy tevételesen alakítjuk, hanem attól is, hogy a múlt emlékeit sikerrel őrizzük meg a jövő számára.

V. BÁLINT ÉVA